

ԵՐԵՒԵԼԵՆԻ ԴԱՐԱՆ

Ս. ՏԱՐԻ

ՕՐԱԳԻՐ ՏԱՍՆՕՐԵԱՅ

1861

Կը հրապարակուի Մայիս 10 րէն 20 րէն և Վերջին :
Վերջանելայ գինն է 60 րանսիան ԿԱՆԻՍԻԿ :
Ուղղուը կրնայ սորադրուիլ, Պօլիս Գըւար աղայի խանը Վերջ
յարին Թ. Տ խմբագրի ռէկէտիը . և Մերձանը Սարգսեան Արգոյ
Յարանիւն աղայի գրաստանը :

Սորադրութիանը 1861 Յունիս 10 րէն կ'սկսի :
Առջի շրջանին ամբողջ 12 րէնը աւելցը 30 րանսիան պիտի վճարէ :
Անջնական զանաւ մը համար ըլլալու ծանուցմանը համեմատաբար առ
խաբութիան կ'ըլլայ :
Ո և ինչէ նամայ և գրութիանս խմբագրին պիտի աղաղակի :

31 ՅՈՒՆԻՍԻԱՐ

ԵՐԵՐՈՐԴ ԵՐԶԱՆ

ԹԻՒ 15

ՅՈՒՆԵՅ ՊԵՏՐԻԱՐԻՒՆ ՇՐՋԱՆԵՐԵԿԱՆԵՐ

Յիրաւի՝ որքան որ օրագրոյս 13րդ թուով
խոստացերէնք՝ այն (իբ)ր Հռովմայ Եկեղեցւոյն
դէմ ելած Շրջաբերականին վրայ մեր կողմէն
խորհրդածութիւն մը յաւելուլ միայն այն կե-
տերուն՝ որոնք ուղղակի կամ անուղղակի կեր-
պիւ Հայաստանեայց Կաթողիկէ և Բաբելա-
հան Ս. Եկեղեցւոյ անարատութեանն ու ա-
նոր Սրբազան պաշտամունքներուն դէմ յայտնի
պատեղութիւն և նախատինք մը կը համարուին .
սակայն որ ատեն որ գրիչը ձեռունիս մէկ կող-
մէն կը խորհէինք այսպիսի յանդուգն անիրաւ-
ութեանց դէմ սառակապէս բողոքելու, զանոնք
արդարապէս հերքելու ու մերժելու և մինչև
իւր սահմանին մէջ խթելու, ահա յանկարծ
անդիէն դէմերնիս կ'ելլէր Քրիստոսի Օրը և
Թուր Դարերը . այն Դարերը՝ որոնց մէջ Փո-
տայ և Իգնատիոսի անցքերը կը յիշատակուին,
այս օրուան Պուլլարաց օգինչ ինդրոյն ամենա-
մեծ կերպը հոն տեղեր կը տեսնուին . հոն՝
Քրիստոնէական միութեան և խաղաղութեան
բողոքովն վրդովուիլն ու պառակտուիլը . հոն
Փրկչին մերոյ սուրբ արդիւնքներուն ոտքի տակ
անուիլը . հոն՝ առաջին անգամ ըլլալով Քրիստո-
սի սաստիկ պատուերին դէմ հոգևոր Լազու-
թեան վատ ու դատապարտելի ինդրոյն ծագիլը,
և անով ուղղափառ հաւատացելոց սրտերուն մէջ
փոխանակ Քրիստոսաւանդսիրոյն դիւաճնունդ
ատեղութեան չարածոյնին արծարծուիլը
հոն՝ Բրբայութեան բանալիներու տէր ըլլա-
լուն սոսկալի պատերազմը . հոն՝ « Բրտաբոյ Ե-
կեղեցւոյն Հռովմայ չիք փրկուածիւն », բարոգու-
ած կեղծ դրութեան ծնանիլը . հոն՝ Արկնամիկ-

տութիւն՝ և անով « Քրիստոս վերստին ի իսա-
հանէնքը . հոն՝ « Սուրբ՝ ստուած . . . որ իսա-
չեցար կամ յարեար », « Բղիսունն ի հօրէ », « Սի-
բնութիւն », ասելոց, և « խաւնումն ջրոյն » ի գին-
ւոյ », և այլ ասոնց նման հաւասար ծառայ վրայ ա-
նիրաւ վեճեր յարուցուիլը և ի վախճա-
նի ասոնցմէ հետեւեալ հոն՝ Եկեղեցական սոս-
կալի կոիւններ, բանադրանաց ու նշովից շան-
թեր, անէճք ու հայհոյութիւնք և աններելի
դայթակղութիւններ, անհաշտելի և անմիա-
բանելի կերպիւ վնասակար բաժանմունքներ,
կայն, կայն յառաջ գալը լուսնոյ նման յայտնի
կ'երեւին :

Լհաւասիկ յիշեալ տիտուր Դարերուն մէջ կա-
տարուած այսքան եպերելի ու եղեռն տեսարա-
նաց յիշատակութիւնները այս միջոցիս մեր
խորհուրդները յափշտակելով յիշեալ Շրջաբե-
րականին այն կետերուն վրայ ըսելիքնիս չէինք
կրնար քանի մը խօսքերով համառօտել, և կամ
ընդարձակելով () րագրոյս նեղ սահմանին մէջ
այս կերպ ինդիր մը ընդմիջելով հրատարակել :
Ուստի քանի որ այս յամենայն ընդգէմ Քրիս-
տոնէական ոգւոյն յորինուած ներկայ ա-
նարգ Դրութեան, և այլ ուրիշ անցեալ բազ-
մաթիւ Դրութիւններու ծնողեան բուն սկիզբն
ու ժամանակը, և նոցունց մէջ գտնուած դիւա-
բուղն խօսքերուն ստեղծումը վերոյիշեալ Դա-
րերուն միջավայրէն սկսուած ըլլալը յայտնի
բան մի է, ուրեմն հարկ կ'ըլլայ որ այս մասին
ըլլալու խորհրդածութիւններն աղղու և շահա-
ւետ լինելոյ նպատակաւ՝ այն Դարերը և այն
Դարուց մէջ առաջ եկած կրօնական դէպքերը

ձեռք առնուին , և այս անիծից հարուած դրու-
թիւններուն ու գրութիւններուն ո՛ր աղբիւր-
ներէ բղիւրը իրասէս յիշատակելով անոնց զօ-
րութեամբն ու հաստատութեամբը հերքուին
ու մերժուին , և այս ալ կատարելու համար
տասն օրը անգամ մը ելած թերթերուն մէկ
կամ երկու երեսը չի բաւելով մասնաւոր հրա-
տարակութեամբ մը ի գործ դրուին :

Դ՛հա զատոնք յիշելով այս անգամ օրագրոյս
միջոցաւ այսքան բան ծանուցանելէս վերջը ,
'ի սէր շքմարտութեան այս մասին հարկ եղածը
առանց զանցառութեան , և քիչ ատենի մէջ ա-
ռանձին Տետրակաւ մը կատարելու՝ մեզի սրբա-
զան սպարտը մի համարեցինք :

Ս. ՓՐԿԶԵԼՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Լրեւելանիս Ծրէ Թուովը Լ. զգային Ս.
Փրկչեան աղքատիկ Ս արժարանին համար ըրած
ցաւալի դիտողութիւններնուս վրայ՝ այն ատեն շա-
տերը մեզան գոտներէն իբրեւ խալ դատողութիւնը
և անտեղի կարծիք մը համարելով մեր այն դիտո-
ղութիւնները . մանաւանդ մեր բարեկամը ան-
կողմնապահ Սեղուն , որ մերին այն Յօդուա-
ծը տեսնելով՝ առանց բնեւելու և առանց բանին
խիտեղեակ ըլլալու յանկարծ Լրեւելանիս վրայ
ցատկելով՝ և զայն քաշկոտելով մը ըսած էր թէ՝ « Լ-
րեւելանը երա՛զ կը տեսնէ » : Լրդ հիմա մենք ալ
կը հարցունենք Սեղուն եղբայրներնուս և այն
մարդոյ թէ՛ սա վարկեանս նոյն աղքատիկ դըպ-
րոցին ամենայեալին խեղճ աշակերտներէն մե-
ծագոյն մասը այն դպրոցէն անխնայ դուրս նետ-
ուելով՝ փողոցները մերկ և անօթի շրջելնին , և
անոնցմէ ոմանց գիշերները սրճարանները , գի-
նետունները , և այլ փնտաւար տեղեր պարկե-
լու սպրտաւորեալ դժբաղտ վիճակին , և դեռ
ուրիշ այլ և այլ խեղճութիւննին տեսնուելու որ
ըլլայ՝ արդեօք երազը ո՛վ տեսած է ըլլայ . Սե-
ղուն՝ թէ Լրեւելանը . . . :

Երբ նոյն դպրոցին Ղասատունները կը տես-
նենք մեր աչքերուն դիմաց՝ որ իրենց դասախո-
սութիւնը այն տեղէն դադրեցուցած , անոնց
տեղը պարա՛պ մնացեր , և յաւիտեան սպրա՛սպ
պիտի մնան նէ , արդ ո՛ւր կը մնայ Սահմանա-
դրութիւն , և ո՛ւր գործադրութիւն . . . :

Ուստի կը խնդրեմ ձեռնէ եղբայր Սեղուն , որ
մեր այն Ծրէ Թուով յիշեալ դպրոցին այժմեան
վիճակը գուշակելով՝ ցաւակցութեամբ մը ըրած
նախազգուշութիւններնուս դէմ Լրեւելանը

« մեռելաթաղ » կոչեցիր նէ , արդ հիմա ըսէ
մեզի թէ՛ մերին այն ատենուան խօսքով ըրած
ցաւալի գուշակութիւնները այս օրս գործով է-
րեան ելած որ ըլլայ՝ այժմ Լրեւելանը ի՛նչ
կերպ կոչման արժանի համարուելու է :

Լրի առ այժմ հարցում մըն է՝ ոչ թէ միայն
ձեզի այլ և անոնց , որոնք այն ատեն յիշեալ
Յօդուածը ոչինչ և անգոր բան մը համարելով
անհօդ կեցեր էին ցարդ . . . :

Բայց զարմանալու բան մի ալ այս է թէ՛ յիշ-
եալ աղքատ դպրոցը այս օրերս յետին ցաւակցու-
թեան արժանի վիճակի մը հասնիլը յայտնին մար-
ուած ատեն՝ Հայ օրագիրները այս մասին անմեկ-
նելի լռութեան մը հետեւած են . չի գիտեմք թէ ա-
նոնց այս լռութի՛ւնը մի օրինաւոր է՝ թէ չէ մեր
խօսիլը :

Լրդեօք մեր լսածներն ու տեսածները մի
սխալ է , չենէ անոնց այս ընթացքը մեզի անյայտ
պատճառաւ մըն է :

Յուսամք թէ ատոնց իրը ի հարկէ քանի մը
օրէն կը յայտնուի :

ԳԻՆԵՄՈԼՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՈՒՍԾ

Աշխարհի ցաւալի (բարոյական) աստերուն մէկն ալ
« Գինեմոլութիւն » ըլլալը ոչ որ կրնայ ուրանալ . վասն զի
այս աստի մարդկային ազգին դժբաղդաբար ամենատոկալի
հարուածներ պատճառելն շատ ատեն կ'լսուին ու կ'տես-
նուին և դեռ տեսնուելու վրայ են :

Յիրաւի կան երկրիս վրայ այնպիսի այլ և այլ չարածը-
նունդ աստեր , որ բնականապէս մարդիկ անգիտութեամբ
և կամ սխալմամբ կ'ենթակայանան անոնց , բայց կարելի է և
կրնայ ըլլալ որ օր մը այն աստերէն կերպիւ մը բոլորովին ա-
զատին . խի.քանի մը բնականէ դուրս դժոխային աստերն
. . . որոնց մէկը յիշեալ Գինեմոլութիւնն ըլլալով՝ երբ մար-
դիկ առանց նկատելու և առանց զգուշանալու մէյմը որ այս
աստին բռնուին , կրնամք ըսել թէ ալ անոր ձեռքէն պրծնիլը
դժուար է և անկարելի . և ընդհանրապէս այնպիսիները կա-
նուին կամ անագան խղճալի վախճան մը կ'ունենան : Ինչո՞ւ .
քանզի ի սկզբան անխոհեմաբար և կամ անզգուշութեամբ
չարաչար կ'իյնան անոր որոգայթը , ալ այնուհետեւ ելելն
անհնար կ'ըլլայ : Ինչո՞ւ համար . վասն զի կը սովորին ա-
նոր , կը սիրահարին նորա հետ , անոր յապուզը կ'ըլլան , և
անոր մահադէղ խմորովը կը թանձրանան . և ահա ասոնցմով
իրենց անձնիշխանական դժուրութիւնները տկարանալով՝ ամէն
վարկեան կը յաղթուին անիւ , և այնպէս անոր յատկապէս
դէրին կ'ըլլան : Ենանի որ Կատուած հեռու ընէ՝ այս աստը
ղերեք որ կողմը քաշէ քաշկոտէ , կը պարտաւորին այն կողմը
երթալու . ի՛նչ թշուառութիւն որ իրենց համար սահմաններ
է այս չարը՝ կամայ և անկամայ անոնց պիտի հպատակին ու
հնազանդին . ինչպէս ծով , ձոր , հոր , վեհ , պիտի գլորորին ,
փստտ , մրտտ , ճախճախտտ տեղեր պիտի ընկզմին , նաւէն ,
կառէն , ձիէն դլիս վայր պիտի անխանին . . . և վերջապէս

ԱՌՈՂՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

“Մասնաց բացառութեան առողջութիւնը երկնից արարածոց շնորհած ամենամեծ օրհնութիւնն է, և դայն կորսնցնելը ամենամեծ տարաբաղդութիւնն է” :

Աշխատութեան մը արժէքը լիովին իր պարունակած նիւթ եւ կախումն ունի քան թէ իր ձախտի անունէն, ուստի և հաւանական է որ ումանք մեր ներկայ աշխատութեան վրայ տարաւորուանք նային, խորհելով որ ան իւր անուանը չափարժէք չունենայ. բայց մենք կըսեմք որ կը սըխալի այսպէս խորհողը, ըստ որում ինչ որ այս աշխատութիւնը կը կրէ իւր ձախտին վրայ, նոյնը և գուցէ առաւել իր սրտին մէջ, ուստի Ազգայինը աղէկ կընեն եթէ ուշի ուշով և մտադրութեամբ գտնէ մի անգամ աչքէ անցնեն այս յօդուածը, որ կը խոստանայ ամենայնիւ յաջողելու եղանակ մը նուիրելու Ազգայնոց՝ որ գտնէ ամեն մէկ Ազգայինը հարիւր քսան տարի կեանք ունենան :

Չի կրնար ուրացուիլ որ մարդասէր Արարչին մարդկային սեռին շնորհած (այս երկրիս մէջ) ամեն օրհնութիւններէն գերագոյնը ԿԵԱՆՔԻՆ է . հետեւեալ մարդս որ այս օրհնութեան էութեան մը է, իր զընթաւոր պարտականութիւնը սեպելու է զայն երջանկութեամբ վայելելու, և ոչ թէ թշուառութեամբ, և լիովին սխալ և անտեղի է այն սկզբունքը որ կըսորվեցնէ թէ՝ “Տարդս ինչ որ աւելնէ ինչ որ էր ինչ որ էր առողջութեամբ և երջանկութեամբ վայելել, և յերաւիայս սկզբունքը որքան որ անտեղի է, նոյնքան ալ վտանգաւոր, ըստ որում մարդիկ ասանկով մեծ անհոգութիւն պիտի ունենան իրենց կեանքը պէտք եղածին պէս պաշտպանելու մասին . . . :

Բայց անցնիմք, թողումք խաւար դարերու սկզբունքները, և իմաստասիրաբար խոնարհիմք բնութեան օրէնքները. ձեռք առնելու և ասանկով մեր կեանքը վայելելու, որ գտնէ քիչէն քիչ հարիւր քսան տարի պարտի լինիլ, ըստ որում ասկէց քիչ կեանքը կեանք չէ, և մեծ յանցանք է գտնէ այսքան չապրիլ :

Երկէց ի զատ կեանքը չէ թէ միայն երկար լինելու է, այլ նաեւ առանց հիւանդութեան

առանց վատառողջութեան զայն վայելելու եմք առջինին չափ, այս ալ կարեւոր է և հնարաւոր :

Ճշմարտասիրաբար խօսելով՝ մենք իրաւամբ կուլամք մեր մեռելներուն վրայ, ըստ որում անոնց շատը կը մեռնին, որովհետեւ ապրիլ չեն գիտեր : Այո՛ կը մեռնին անոնց շատը Ստուծոյ կամքին և բնութեան օրինաց դէմ, անոնք կը մեռնին, և ոչ թէ “Կեանքին ինչ էր” , ինչպէս կըսեն ոմանք . կեանք ունենալը դոնէ մէկ դարէն աւելի ապրիլ է, և կեանք կըսելը առանց հիւանդութեան ինչ լինիլը գիտնալը. ճարգի պէս հասնիլ և մարել է : Սմանք կսեն թէ՝ “հիւանդութիւնները երկինքէն են” . . . հեռի հեռութեան գրողուածք մն է այս, ըստ որում երկինք չ'ստեղծեց մարդս այս աշխարհիս մէջ պատժելու . անբարիշտներուն համար յաւիտենական պատիժ մը պատրաստած է : Մարդիկ կը հիւանդանան հոս բնութեան և կենաց օրէնքներուն դէմ գործելով, և կը մեռնին, (նորէն կըսեմք) որովհետեւ չեն գիտեր ապրիլ . . . : Բանի բանիներու մասը ողբաց մեր Ազգը, որոնք եթէ ապրէին որքան շահաւոր պիտի լինէին Ազգին : Այո՛ հնար էր անոնց խուսաբել մահէն, և խոր ծերութեան համար . . . : Այո՛ Ազգայինը կրնան ապրիլ մինչև որ դար մը անցնի իրենց ներկայութեան, միայն թէ պէտք է որ ուսանին թէ՛ Խորոք ապրելու էն հարիւր քսան տարի առանց հիւանդ լինելու . ահա այս է մեր նպատակը որ պիտի կարենամք մեր ներկայ աշխատութեամբ եղանակ մը նուիրել ազգայնոց . ուստի ով որ կը սիրէ իւր կեանքը և Ազգը թող կարգայ մեր ներկայ աշխատութիւնը, և իր ընթացքը անոր յարմարցնէ :

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆ

Մեր ներկայ աշխատութեան մէջ պիտի խօսիմք հետեւեալ ընթացքով :

Ա . Կենաց բնական տեւողութիւն :

Բ . Երկայնակեցութեան օրինակներ :

Գ . Բնական մահ :

Դ . Երկայնակեցութեան օգուտները :

Ե . Մասնաւոր միջոցք երկայնակեցութեան :

Զ . Օգուտներ իբր ներդրող երկայնակեցութեան :

Ետնցմէ վերջը մանրամասնաբար պիտի բացատրեմք կենաց ինչ լինելու և անոր զանազան վիճակները, և իվերջոյ՝ պիտի տամք եղանակ

մը որով առանց տարակոյսի հնարաւոր է, որ մարդ կրնայ ապրիլ գոնէ հարիւր քսան տարի և առանց հիւանդութեան:

Պիտի խօսիմք ԿԵՆԱՅ, ԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄԱՀՈՒԱՆ վրայ, կամ բնութեան և իմացականութեան օրէնքներուն մէկ ցուցակը պիտի նուիրեմք Հասարակութեան, զոր պիտի առաջնորդէ զանոնք բնութեան և կենաց օրէնքներուն ծանօթանալու, խառնուածքի նշանակութիւնը հասկնալու. սեռի, կիսմայի, հանդերձի, կերակուրի, մաքրութեան, արտաբերութեան, կենաց զանազան զբաղմանց, կրքից ներդրածութեանց, կենաց յուզմանց և զբօսանաց. ժառանգական տրամադրութեան, լուացման, օդի, պատանեկութեան, հասունութեան, աչաց, ունկաց, ծերութեան, անձնասպանութեան միջոցներուն, և մահուընէ խուսաբելու վրայ կարևոր բացատրութիւններ ստանալու. իսկ մահուան վրայ իմաստասիրելու ատեննիս պիտի սորվեցնեմք թէ՛ կեանքը ի՞նչ պէս վայելելու է քիչէն քիչ գոնէ:

ՀԱՐԻՒՐ ՔՍԱՆ ՏԱՐԻ:

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ.

ԵՐԿԱՅԵԱԿԵՑՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Կենաց բնական օրէնքները:

Սուրբ Գիրքը կիսմայնէ մեզի թէ աշխարհիս մէկ մասնաւոր ժամանակին և ընկերական վիճակին մէջ «Եօթանասուն տարի» ընդհուած էր մարդուս, և տարբեր պարագաներով շրջապատեալ նախնեաց միջոցի մը մէջ որոշուած էր թէ «իր (մարդուս) օրերը հարիւր և քսան տարի լինի» . իսկ Արարչագործութենէ անմիջապէս ետքը՝ երբ օդը ազատ էր ապականութենէ, երկիրը զերծ գարշութենէ, մարդուս կերակուրն էր զուտ, պարզ և բնական, և արեւոյցութեան և շուշոտութեան ճամբան էր դեռ անգիտելի՝ մարդիկ կ'ապրէին չորս կամ հինգ հարիւր տարիներու չափ, և յիշուած Արարչականութեան ճամբարիտ կետն էր «ինք հարիւր վաթսուն և ինք տարի»:

Առանց հետազոտելու նախնի տարիներուն օրական սահմաններուն վրայ, բաւական է գիտ

նալ սա ընդհանուր օրէնքը թէ՛ մարդկային կեանքը կարելի է երկարել մէկ, երկու, կամ աւելի հարիւր տարիներու, և կամ բուն մեր անձնատուր անհատականութեամբ և ընկերական սովորութիւններովը զայն խիստ պակսեցնել:

Ինքզինքնիս համոզելու համար չեմք կրնար գտնել որեւէ մարդակազմական կամ բնական օրէնք մը թէ՛ ինչո՞ւ մարդիկ քանի մը դար չի պիտի ապրին, երբ գտնուին խիստ ընտիր կազմութեան, դիրքի, միջնորդի, կերակուրի, և զբաղմանց մէջ:

Յայտնի է որ ներկայ ժամանակիս մէջ՝ մեր ժողովուրդին մէկ մեծ մասը կը ծնին վաթսուն կամ եօթանասուն տարիներէ աւելի ապրելու, և կենաց երեւոյթը վայելելու անընդունակ կազմով: Այս յիշուած շատեր ալ՝ որ չունին բնիկ կենդանութիւն չափահասութեան հասնելու, և ուրիշներ ալ կան այնքան տկար որ՝ հազիւ կրնան տղայութիւնն ընցընել. բայց ընդհանրապէս երկրիս ամեն ժամանակի և ամեն սահմաններուն մէջ մեզի՝ օրինակ առնելու շատ անհատներ կը գտնեմք, որոնք թէև խիստ անընտիր ներդրածութեան ներքեւ են, տակաւին հարիւր տարիէն աւելի ապրած են, որոնցմէ ոմանք երկրորդ դար մը ալ լնցուցած են, և կան ուրիշներ, եթէ հաւատք ընծայել պէտք է յիշատակութեանց՝ որոնք երրորդ դարի մէջ մտած են: Արդ եթէ հաստատուի որ մէկ մարդ մը կրնայ երկու կամ երեք հարիւր տարի ապրիլ ամենաընտիր պահպանողական պարագաներու տակ, ալ ուրիշ փաստի մըչեմք կարօտիր՝ անանկ կազմական օրէնք մը լինելուն թէ՛ ամենքն ալ կրնան նման պարագաներով նոյնքան ապրիլ: Համբաւորն ի՞նչ թէ՛ պերկ՝ որ խել մը երկայնակեցութեան օրինակներ հաւաքած է, այսպէս կրսէ «իրողութիւնները կը հաստատեն թէ՛ մարդիկ ընդհանրապէս կրնան ապրիլ հարիւր յիսուն տարիէն մինչև հարիւր եօթանասուն, և նաևս մինչև երկու հարիւր տարի»:

Հարաւանկէլէ:

ՆՈՐ ԵՕՐՔԻ ԳԱՂՏՆԻՔՆԵՐԸ

(Հարաւանկութիւն.)

ՄԱՍ Ա.

ԳԼՈՒԽ Ա.

Այն հին ժամանակէն՝ երբ ժողովուրդը խիստ կը տարբերէր մեզմէ որքան որ յատկուր

Թեամբ՝ այնքան ալ սովորուած եմք, որ սկսիմք այս պատմութիւնը՝ բայց հիմա արդի օրերուս մեջէն՝ երբ ամէն մարդ կրնա և ողջ զայն կարդան՝ կրնան ճանաչալ անոր յատկութիւնները, և ստորագրուած լինելը:

Հազար ութ հարիւր քառասուն և մէկին յունվարի առաջին օրն էր, երբ Նոր Եօրքի մէջ սլաղ անձրև մը կը տեղար, հովը ուժգնուած եմք և մըրկալից կը փչէր, և քանի որ գիշերը կը մօտենար ցուրտը աւելի կը տիրէր, վերջապէս մինչև որ տեղացող անձրևը ձիւնախառն անձրևի՝ զով հովը սաստկաշունչ հողմի փոխուեցաւ, գիշերը վրայ հասաւ, և ահա փողոցները փայլուն կանթեղներով լուսաւորեցաւ: Միայն այս միջոցիս կը տեսնուէին թշուառական փողոցաշրջիկները, որք իրենց գիշերուան ճեմը կ'ընէին Պրօտուէյի* մէջ վեր և վար. խեղճ, ներկեալ, անտի պաճուածներով՝ մէյմը մեծապատու հան պանդոկներու առջև կը մօտենային բազկաւոր աթոռներու վրայ կը թնոյր ու սիկար ծխողներուն ինքզինքնին ցուցունելու համար, մէյմը լքեալ և հիւանդոտ ծիծաղ մը կը նուիրէին դիւղականի շրջող մը՝ նշան մը տալով անոր որ դառնայ և ուրիշ փողոց մը մանկ իրենց հետ խօսելու համար, կամ հետևի իրենց գիշերային վատահամբաւ տեսարանին: Բոնցմէ ոմանք կը սարսուէին, ինչու որ հագածնին խիստ նուրբ էր, իրենց փոշեղց վզերը, և ուռուցեալ կուրծքերը հաղիւ թէ կես-գոց էին, մինչև անգամ անոնց՝ որք աւելի լաւ հանդերձեալ էին, որոնք գոնէ թաթպան, և թաւիշ վերարկու մը ունէին՝ կ'զգային սաստիկ հովը, որ ուժգնաբար կ'անցնէր Եօրքի անտեղէն ծառոյ ձիւղերուն մեջէն, և կը հարուածէր իրենց անծածկեալ դէմքերը ձիւնախառն անձրևով:

Միայն ժամուս Պրօտուէյի մէջ շրջողներուն մեծագոյն մասը այս իդական սեռերէն էր, վասն զի քիչ մարդ կար որ գուրս գտնուէր ստիպեալ չլինէր հարկաւորութենէ մղեալ, այն անօրէն թշնամին որ ամէն բան կ'ընդունէր բայց, բան մը չիտար:

Մինչև անգամ անոնց մեջէն՝ իբր շուշան և զիններու մէջ, կամ տատարակ մը անգղներու մէջ, կանցներ իրենց սեռէն մէկ մը՝ որ անբիծ էր, մէկը որ դեռ չէր սեղաժ անկեղտով որ յաւիտեան կը ծածկէ վրիպող կնկան մը համբաւը: Միայն

* Թէև Ամերիկայի փողոցներուն անունները կը թարգմանուին, բայց մենք լաւ սեպեցինք զանոնք բուն իրենց անունով անուելը:

երիտասարդուհի մը էր, միայն մէկ հայեցուածք մը իր մեծ կապուտ աչուրներուն, ոսկի մազերուն, և մանտրտիկ մատուրներուն վրայ եթէ ձրուէր անոր լուսատու կանթեղներուն տակէն անցած ատենը տղիտի մեկէն հասկցուէր թէ՛ ան տաան և վեց տարեկան հաղիւ կար, բայց իր երեսը նիհարացեալ էր սրտմաշուքով, և իր մեծ աչուրները իր սրտին տխրութիւնը և վշտահալութիւնը կ'ընկարագրէր: Իւր հանդերձը որքան որ կարելի էր նշմարել խիստ նուրբ էր, թէև մէկ բիրտ բուրձէ շալ մը վրան առած էր ուրուն տակ մեծ ծրար մը կտանէր:

Իւր քաղաւածքը երազ էր, և քաղած ատենը կը գլտորէր, ըստ որում փայրադ և այլանդակ ձայներ կը լսէր, և կը սարսուէր խեղճը, քանի անգամ որ իր սեռին եղծուած էակներուն կը հանդիպէր, որոնք բիրտօրէն անցնող դառնող մարդկանց կը նայէին: Եթէ իր քաղաւածքը, երբ տեսաւ խուսմէ մը երիտասարդներ՝ որոնք խնդալով, պոռչտելով դէպ ի իրեն կուգային. երիտասարդներ՝ որք դեռ նոր թողուցած էին իրենց դիւղայ սեղանները, երկչոտ աղջիկը ինքզինքը աւելի ծածկել սկսեց, տեսնելով անոնց տմարդի յարձակումը իր վրայ:

Եթէ սկսաւ յառաջանալ, մինչև որ Եօրքի պարապումը հասաւ, ուր երկու անհետեւ, մասամբ ներկեալ կանթեղներ, կարծես Պրօրէնսը Նոր Եօրքի մէջ կը ներկայացնէին, խեղճը մինչև հոս առանց նախադիմք մը ընդունելու հասած էր. բայց ահա յանկարծ խուսմէ մը երիտասարդներ, որք այսինչ էրէ՛ թիւէն նոր դուրս ելած էին, ուր սգեղց ըմպելիք և կերակուր կարելի է ձրի տալ համբաւներուն, տեսնելով անոր վեհերոտ ընթացքը, մէկէն առջևը կտրելով ընթացքը արդիւնեցին:

«Հա իմ տատարակ» ուր կը թափա գիշերուան այս միջոցին» գոչեց անանցմէ մէկը, և իր ընկերներէն մէկը պատասխանը ինքզինքնին սեփհանելով ըսաւ,

«Մշուշտ իր բունը», «ընկեր մը չէ՞ս ուզեր իմ սրտիկ վառեալս»:

Եթէ արարածը սկսաւ գողալ, իբր թէ երկիրս զինքը կուլ տալու վրայ էր, ան չորս կողմը դառնուց աչուրները օգնութիւն մը դրանելու, կամ անոնց ձեռքէն պրծելու միջոց մը տեսնելու համար, բայց խեղճը ամէն կողմէն շրջապատեալ էր:

Միայն անոնք հաճեցէր որ երթամ, ևս ձեր կարծածին սկսաւ մէկը չէմ, թողէր զիս տուն

աճապարեմ, խեղճ մայրս զիս կտարսէ՝, մոմն չեց խեղճ աղջիկը աղերսալից կերպով :

“Ուրեմն մայրդ գիտէ՞ որ դուն դուրսն ես , ըսաւ առաջին խօսողը , միայնգամայն դարձնելով անմեղին երեսը կանթեղին , և կրկնեց “ ես մինչև տուն քեզի ընկեր պիտի վնիմ իմ թոռնիկս . . . ճամբարիւ դուն Վէնիւս մըն ես , միայն թէ պզտիկ ես . . . կերևայ թէ դու կ'աշխատիս , ” :

“Վո՞ր տէր իմ , բայց թող զիս երթամ , գործ ունիմ տուն հասցնելիք , ես ոչ պարտիմ և ոչ ալ կրնամ դանդաղել , ” :

“Ի՞նչ , փոքրիկ կարկարող աղջիկ մը է՞ , ճիշտ փնտռած որս . հեռացէ՛ք սղաք , թողէ՛ք ինձ որ հետը խօսիմ , ես նախ խօսեցայ իր հետը , և կերպնում որ ես գլուխ պիտի հանեմ գործը , ” :

“Չէ՛ , մի՛ շտապեր , եթէ կը հաճի՞ս , պաւ տասխանեց երկրորդ խօսողը , “ վիճակ կը ձեռքէնք թէ ո՞վ զայն պիտի ունենայ , ” :

“Ի՞նչ երկինք . . . աղնուականներ , թողեք զիս երթամ՝ ես ձեր կարծածը չեմ , ” աղաղակեց խեղճը , խոշոր արտասուքներ իր ձերմակ այտերէն վար զլորոցներով :

Վոյս պարոնները պատուաւոր աղնուական երիտասարդներ էին “ առաջին դերդաստանաց , ” զաւկներ , բայց թէ և անոնք կը տեսնէին դրւտորող առտասուքը , թէ և կը տեսնէին խեղճին աղերսանօք ձեռուները իրար կապելը , և չէին գլխար , չէին դադրեցներ իրենց անդուծ հաւածանքը , և անոր վերջին պաղատանքին միայն իրենց վայրենի խնդումով կը սրտասխանէին , քանի որ ան՝ որուն անունը հենրի էր , ձեռքը դրոպանը տանելով գոչեց միւսին ,

“Վոյ՛ ես պիտի վիճակ նետեմ իրեն համար լըս , ” ահա այս ըսածին պէս արծաթ թաւեր մը նետեց օդին մէջ , զոր բարայտակին վրայ ինկաւ մաքուր ձայնով , և լըս որ “ օն , ” գոչաց էր ծուեցաւ զայն գտնելու :

“Միտ գրօշակ , ” կրկնեց լըս հայհոյելով , և թալերը միւսին տալով :

“Ուրեմն ես շահեցայ . . . առ աղջիկս աս թալերով թող գործերնիս սկսուի , ” ըսաւ հենրին :

Ղջիկը չընդունեց ստակը , և կարծես մէկէն արտանուրը ցամաքեցաւ իր այտերուն վրայ , և թէ և սղտիկ էր կարծես թաղուհի մը վեհանախութիւն տիրեց , թէ ձայնին և թէ եղանակին վրայ՝ և գոչեց ,

“Ես ստակ չեմ ընդունիր պարոն , բաց ի իմ համեստ աշխատութեանս վարձքէն , անգամ մնալ թոյլտուութիւն կը խնդրեմ , ես տուն պիտի երթամ , ” :

“Սի՛ աճապարեր իմ դեղեցիկս , դու իմն ես , ես իրաւունք ունիմ քու վրադ , ես տուն կամ որ և իցէ տեղ մը՝ պիտի երթամ քու հետդ , ” :

“Երկինք թող զիս պաշտպանէ , ” մրմնջեց աղջիկը և յուսահատական կերպով մը աշխատեցաւ արծելու այս խումբ մը սրիկայ գլխովներուն ձեռքէն , բայց ան որ վիճակով անոր վրայ իրաւունք ստացած էր , զայն ուժգնութեամբ մը իր բազուկներովը պաշարեց , և ի գուր աշխատեցաւ խեղճ կոյսը անոնց մէջէն ազատելու , և մէկէն վայրենի և սուր հնչիւն մը արձակեց . . . սոսկումի և վիշտի ձիւ մը . և յիրաւի այս օգտակար եղաւ , ըստ որում անմիջապէս մէկ բարձրահասակ ձեռք մը կանգնեցաւ խնդացող երիտասարդաց մէջ . . . երկու երեք ծանր հարուածներ լսուեցաւ , որոնք տեսնուելէն աւելի զգալի եղան , այս հարուածներուն ամէն մէկը խումբին մէջմէկ անդամները յերկիր տապալեց . և հազիւ թէ հենրին դարձաւ իրենց գործին միջամուխ լինող տեսնելու , մեծ ոսկորոտ ձեռք մը հասաւ իր այտին , և թէ և ընդունած հարուածը աբովէր՝ բայց բաւական եղաւ իրեն աղջիկը թող տալու , և կանթեղի մը սիւնին զառնուելու :

“Թոյլմաս փողոցի Պիկ ի՞նչ , ” գոչեց՝ ան տեսնելով հսկայ ձեռք , որ թէ գինքը և թէ իր ընկերները հարուածներ էր : “Վոյ՛ ես եմ սեւեւ լըս , ” գոչեց կինը :

“Ես եմ Պիկ ի՞նչ որ կրնայ հարուածել ձեզի նման ամէն նուաստ մօր որդիքը , ինչ պատճառաւ այս խեղճ աղջիկը իր կամաց դէմ կը կանգնեցնէիք , ” “ առ քու հասկնալիք բանդ չէ , դու ինքըզինքդ հոգայ դող կատու , ” գոչեց երիտասարդը հարուածին ներգործութենէն ինքզինքը գտնելով , և դարձեալ խեղճ աղջկան վրայ յարձակելով , զոր մէկէն իր հսկայ պաշտպանին ետին անցաւ :

“Ուղէ՛ս զայն ուրեմն ձագուկս , դեռ իմ հարուածէս չսգաստացա՛ր , ” գոչեց Պիկ ի՞նչ ուրիշ հարուած մը իջեցնելով՝ և զայն ոտտէի բակին (որ իրենց ետեք կիլիմար) աստիճանաց վրայ փռելով , և ետք դառնալով աղջիկին ըսաւ , “վաղէ՛ շուտ իմ սիրելիս , աշխարհս առջևդ է որ կողմ կուզես գնա՛ , ” ես պիտի հսկեմ որ անոնք քեզի չհհետնեն , ” :

Երանանէլէ :

ՄԱՐԴԱԿԱՉՄՈՒԹԻՒՆ

(Հարանախոսութիւն)

Դարձեալ կազմութեան նրբութիւնը՝ զգացողութեան պատուականութիւնը կը բացայայտէ, ինչպէս կը տեսնուի եթէ դիմակայեմք մարդկային կազմակերպութիւնը և զգացմունքները դազանայ հետ, կամ նրբահեր մարդիկները բըրտահեր մարդոց հետ. անպատճառ մէկ հանգունատիկ առնչութիւն մը և յարաբերութիւն կայ՝ բոլոր միւս գործարանական յատկութեանց և կենսական գործառութեանց մէջ։ Վերջապէս ասիկայ ՕՐԷՆՔ մըն է ինչպէս որ իմաստասիրաբար նոյնպէս ալ տիեզերական, թէ ամէն հոգեմանց կազմութեան, և իրենց գործարաններուն ամէն մէկը կատարելապէս կը համեմատի իրենց կենսական գործառութեանց հետ. օրէնք մը որ հիմնուած է բուն բնութեան և իրերուն յարմարութեան մէջ, կառաւարելով կազմակերպութեան և բացառապատեմեան բոլոր ստուերները և այլալուծութիւնները։ Ըստ այնմ անոնք որ բրտամորթ են բիրտ են՝ զգացման մէջ, և բիրտ յամենայնի՝ քանի որ նրբակազմ են՝ նաեւ նրբամիտ են. ասոր նման բոլոր միւս մտդի, մորթի կայլն կազմութեան ներքէն։

Դ. Ձե համեմատեալ ընդ յատկութեան։

Նկերթը իր նախնական վիճակին մէջ « անձն և անպատրաստ », էր կամ կազմային, բայց ան տակաւ տակաւ խտանալով, թանձրացաւ կամ բխրեղացաւ մետաղներուն և ապառաժներուն... և ամէն տպաւորութիւնը և մետաղները բխրեղացեալ են զոր արեգակէն և օդէն վերստին բազադրուելով կը կազմեն հողը, և վերջապէս գործարանական կըլլան կամ կենդանական կամ բուսական ձևով. ամէն բխրեղանքը անկենդանորէն ձևեր յառաջ կը բերեն, և բոլոր բուսականները կը կենդանաւորեն անոնք որ շատ կամ քիչ գնդական են, ինչպէս սերմերը, պտուղները կայլն. իրենց արարչագործական կշիռին մէջ ունեցած բարձրութեանը կամ նուստաութեանը համեմատութեամբ, և թէ և երբեմն ուրիշ հանգամանքներ այս արդիւնքը կ'եղանակաւորեն։

Բնութիւնը նաեւ կը բացայայտէ այս ինչ յատկութեան տիպեր՝ ձևոց տիպերու նկատմամբ. այսպէս բոլոր ծառերը՝ ընդհանուր նմանութիւն մը ունին ամէն ուրիշ ծառերու հետ ամէն և ընդհանուր յատկութեան մէջ, և նաեւ ձևոց՝ և ասոնցմէ շատը գրեթէ դաշնաւորեալ են յատկութեան մէջ ձևով մերձաւորեալ, ինչպէս Թ. եղջը, Մուսխինդը, Եղևինը, կայլն. քանի որ այս ինչ տեսակ ամէն ծառերը նոյն տեսակէն ելող միաներուն պէս ձևացեալ են կեղևով, անդամով, տերևով, և պտուղով, այսպէս ամէն ցորեանները, խոտերը, պտուղները, և ամէն Արջ, Ձի, Փիղ, և մարդկային Սեւը իրենց տեսակին նմանութիւնը ունին, թէ յատկութեամբ, թէ կազմակերպութեամբ. և ահա այս նմանողութեան վերայ հիմնուած է ամէն հմտական կարգադրութիւնը։ Արդ՝ քանի որ այս ընդհանուր վերաբերութիւնը կայ բնութեան գործերուն ամէն կարգերուն, սեւերուն, և տեսակներուն ամէն բաժանմանց և մանրաբաժանմանց մէջ, ուրեմն անշուշտ նմանողութիւնը կատարեալ է արտաքին ձևերու ամէն իրաց առանձին հանգամանաց և ներքին մտաւորական յատկութեանց մէջ, այս օրէնքով ինչպէս որ կը տեսնուի բնութիւնը շրջափոքը կը կառաւարէ, հարկաւ հարկաւ պար-

տի կառաւարել զայն իր ամենամանր իրաց առանձին հանգամանաց մէջ ալ. այնպէս որ ամէն գոյ եղող արտաքին ձև ուրիշ բան մը չէ՝ բայց եթէ իր ներքին կերպարանին դադարաւազեալ անկրադարձութիւնը։ Եւ արդ՝ քանի որ բնութիւնը միշտ նման մտաւորականութիւնները նոյն ձևերով կը հանդերձէ, ինչպէս Կալինը, Թեղջը, Խնձորը և ուրիշ ծառերը, բոլոր Առիւծները, Ոչխարները, Ձուկերը կայլն ձևոց ուրիշ ընդհանուր տիպերով, հարկաւ երկու հոգեման ներքին որ մէկգլեկու մերձաւոր լինին մտաւորական տրամադրութեամբ՝ այնքան ձևով մէկգլեկու կը նմանին, այսպէս ոչ թէ միայն Վագրաձուր և յատկութիւնը միշտ մէկգլեկու կը կենդանան, այլ նաեւ Բնառիւծները, Յովաները, Կատուները, և ամէն Կատուի տեսակները քիչ կամ շատ Վագրաձուր են, նկատմամբ իրենց տրամադրութեան հետեւ կամ մտ լինելէն անոր տրամադրութեան։ Իսկ Կապիկները ամէն կենդանիներէն աւելի մօտ են մարդկային ձևին, նոյնս մտաւորականութեամբ բայց ի Օրանգուտանին, զոր մարդու աւելի կը մօտենայ ձևով և յատկութեամբ, և զոր մարդս գաղանայ հետ կապող օղակն է. ուստի որքան տիեզերական և կատարեալ է յարաբերութիւնը թէ ընդհանուր շրջափոքին և մանրամասն իրաց առանձին հանգամանաց, և ձևոց և յատկութեանց մէջ տեղը. ուստի ամէն բաներու ձևը մէկ ստոյգ ցուցակ մըն է իր մտաւորականութեանը։

Դ. Նմանողութիւն մարդկային և կենդանական կազմութեան և յատկութեան մէջ տեղը։

Կան մարդիկ որ այս ինչ կամ այն ինչ կենդանական տեսակին կը նմանին, թէ հայեցումաբար և թէ յատկութեամբ այսինքն Արծիւի, Ղաշանի, կամ Առիւծի կամ Պարսիկի զիմաց երևոյթ ունին. և ասոնք նաեւ ունին անոնց վերաբերեալ յատկութիւնները, այսպէս Առիւծին գլուխը և երեսը լայն և ամրաշէն է, ծանր մորուքով և բաշով, և քարակուսիկացեալ բերան մը պղտիկ ձակ աստով և մեծ ակնատաւ մով, և անոր անկիւնները թուրութեամբ վար դառձած և այսպիսի մարդկային ցեղէ՝ « Զիւսուսային Առիւծ », մը միայն մեծամեծ ձեռնարկութեանց ձեռք կը դառնէ, և զայն յառաջ կը տանի անդամադրելու ուժգնութեամբ. իր որսը հաղիւ թէ կը մաղցէ, բայց եթէ մաղցէ՝ անանկ կը մննջէ որ աղնք կը սարսին... և կը տապալէ իր որսը և իմացական թագաւոր մը է մարդոց մէջ, զոր քիչ չէ իր նմանութիւնը գաղանայ թագաւորին իր ամրաշէն կազմութեամբ քառակուսի երեսովը, բերանովը, մեծ քթովը և բաց կերպարանքովը։

Հոգեկաւորն Դանիէլ Ուէպսթր այսպիսի անձ մըն է։

(Հարանախոսութիւն)

Լ.Օ.Դ.

Ըստ մեր խոստմանը՝ օրագրոյս 13 րդ թուոյն մէջ յիշուած Սեղուին այն Յօդուածին վրայ ըլլալու դիտողութիւնները դալ անդամին մնաց։

ԽՍՐԱՅԻՐ—ՏՆՕՐԷՆ
Մ. Գ. ՏԵՅԻՐՄԷՆ ՃԵՍՆ

ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ
ՎԷՋԻՐ—ԽՆԵ